

УДК 784.1.087.68.071.1(477):781.5](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-1-23>

Кристина ДОНЦОВА-ПУШЕНКО,

orcid.org/0000-0001-9097-0884

викладач кафедри хорового диригування та академічного співу

Харківської державної академії культури

(Харків, Україна) doncova.kristina@gmail.com

Максим ЖДАНОВ,

orcid.org/0000-0003-0972-4518

викладач кафедри хорового диригування та академічного співу

Харківської державної академії культури

(Харків, Україна) Jhdanov-Maxim@ukr.net

В'ячеслав БОЙКО,

orcid.org/0000-0003-1020-6937

кандидат мистецтвознавства, доцент,

завідувач кафедри хорового диригування та академічного співу

Харківської державної академії культури

(Харків, Україна) Slava.regent@ukr.net

ХОР «ЗІЙШЛА ЗОРЯ» І. ГАЙДЕНКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ВОКАЛЬНО-ХОРОВИЙ АНАЛІЗ ТВОРУ

У статті розглянуто особливості теоретичного та вокально-хорового аналізу твору «Зійшла зоря» І. Гайдєнка. Виявлено специфіку вокально-хорової роботи над твором з хоровим колективом. Для гармонічної мови І. Гайдєнка типовим є застосування мажоро-мінорних терцієвих акордових комплексів в різних їх переміщеннях, інтервальних співзвучь, прохідних звуків, гармонічних затримань, нонакордів. Особливу образно-зображальну роль відіграє заключний нонакорд, який музично втілює мерехтіння та яскраве сяйво Віфлєємської зірки. Встановлено, що у створенні лірико-піднесеного характеру хору велику роль відіграє фактурна організація твору – переважає гомофонний вид викладу. Відмітимо, що фактура виділена в хоровій партитурі в різних типах, а саме гомофонно-гармонічна та акордова. Протягом всього твору спостерігається прагнення композитора І. Гайдєнка збагатити музику стилістично типовими для церковної музики ладовими зрушеннями і зворотами, які засновані на ладовій діатоніці.

У своєму творі І. Гайдєнко весь час піклується про гарне звучання хору. Композитор намагається досягти природнього звучання хорових партій, використовуючи відповідні регістри. Він не зловживає крайніми звуками діапазонів та тримає голоси в певному розташуванні їх один до одного, що забезпечує прекрасну звучність. Музика І. Гайдєнка сповнена безустанним пошуком виразових засобів, які в результаті дозволяють розкрити ідею теоретичного та вокального-хорового аналізу твору.

Здійснений у статті аналіз музичного твору може свідчити про взаємну залежність тексту і музичного викладення. У даній статті вперше наведено музично-теоретичний та вокально-хоровий аналіз твору «Зійшла зоря» І. Гайдєнка. На сьогодні дуже актуальним є трактування та аналіз сучасних українських хорових творів, поглиблення осмислення індивідуального відтворення, бачення і відображення образно-смыслового змісту та музичного матеріалу.

Ключові слова: хор, вокально-хоровий, теоретичний аналіз, український композитор, композиторська інтерпретація, хорова композиція, українська музика.

Krystyna DONTSOVA-PUSHENKO,
orcid.org/0000-0001-9097-0884

PhD,

Lecturer at the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) doncova.kristina@gmail.com

Maksym ZHDANOV,
orcid.org/0000-0003-0972-4518

PhD,

Lecturer at the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) Jhdanov-Maxim@ukr.net

Vyacheslav BOIKO,
orcid.org/0000-0003-1020-6937

Candidate of Art Studies, Associate Professor,
Head of the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) Slava.regent@ukr.net

THE CHOIR “ZIISHLA ZORIA” BY I. HAIDENKO: A THEORETICAL AND VOCAL-CHORAL ANALYSIS OF THE WORK

The article examines the peculiarities of theoretical and vocal-choral analysis of the composition “Ziyshla Zorya” by I. Haydenko. Vocal-choral analysis was conducted and considered for future work with a choir on the composition. For the harmonious language, I. Haydenko typically employs major-minor tertiary chord complexes in various inversions, intervallic consonances, passing tones, harmonic suspensions, and non-chords. A particular imagistic role is played by the final non-chord, musically embodying the flicker and bright glow of the Bethlehem star. It is established that in creating a lyrically elevated character of the choir, the textural organization of the composition plays a significant role, with a predominance of homophonic exposition. It is noteworthy that the texture is differentiated in the choral score in various types, namely homophonic-harmonic and chordal. Throughout the composition, there is a tendency for the composer I. Haydenko to enrich the music with typical stylistic shifts and turns based on diatonic modalities common in church music.

For the harmonious language of I. Haydenko, the application of major-minor tertiary chord complexes in various inversions is typical. In his composition, I. Haydenko consistently ensures the choir's pleasant sound. The composer achieves a natural sound of choral parts by using appropriate registers. He avoids extreme ranges and keeps the voices positioned in relation to each other, ensuring excellent sonority. I. Haydenko's music is imbued with a continuous search for expressive means, which ultimately allow for the exploration of the theoretical and vocal-choral analysis of the composition.

The analysis of the musical composition in the article may indicate the dependence between the text and the musical exposition. For the first time, a music-theoretical analysis is considered in the context of vocal-choral analysis of I. Haydenko's composition “Ziyshla Zorya”. Currently, there is great relevance in interpreting and analyzing contemporary Ukrainian choral works, deepening individual reproduction, understanding and reflecting the imagery and semantic content, and musical material.

Key words: choir, vocal and choral, theoretical analysis, Ukrainian composer, composer's interpretation, choral composition, Ukrainian music.

Постановка проблеми. Хорова українська музика сьогодні викликає значне зацікавлення як в Україні, так і за її межами. Це пов'язано з багатьма факторами, зокрема з підтримкою і популяризацією національної культури, зростанням патріотизму, а також зі збереженням та відродженням української мови і традицій. Диригенти із хоровими колективами все частіше виконують сучасні українські твори. Такі два аспекти, як *теоретичний та вокально-хоровий аналіз* є невід'ємною частиною підготовки хорового колективу до виконання твору та допомагають підняти рівень виконавської майстерності.

Аналіз досліджень. На даний час у музикознавстві твори І. Гайдєнка не є дослідженими у повному обсязі, хоч і є дуже популярними та затребуваними у сучасному хоровому світі української музики.

Метою статті є аналіз теоретичної та вокально-хорової складової та виявлення специфіки виконавської інтерпретації хору *a cappella* «Зійшла зоря» І. Гайдєнка. *Наукове завдання* статті постає у вибудовуванні теоретичного та вокально-хорового аналізу при подальшій роботі з хором.

Виклад основного матеріалу. У хоровій композиції «Зійшла зоря...» І. Гайдєнка можна виді-

лити три структурні частини, відповідні поетичному образу: перша частина – образ яскравої Віфлеємської зірки, друга частина – Ангельське хваління та вітання Господа, третя частина – образ Святої діви Марії.

Першій частині (1–13 такти) передують короткий хоровий вступ (1–4 такти), що охоплює чотири такти та створює заспокійливу і споглядальну атмосферу. Дана частина являє собою простий квадратний (8 тактів) період неповторної будови (a+b), що складається з двох речень (4+4).

Друга частина (13–22 такти), як і перша, починається з невеликого хорового вступу (13–14 такти), однак тут він більш стислий та скорочений вдвічі. Архітектоніка даної частини заснована на простому квадратному (8 тактів) періоді неповторної будови (a+b), що складається з двох речень (4+4).

Третя частина (23–30 такти) структурно пропорційна першим двом та композиційно виділяється простим квадратним (8 тактів) періодом неповторної будови (a+b), що складається з двох речень (4+4).

Закінчується хорова композиція «Зійшла зоря...» невеликою хоровою кодою (31–34 такти), завдяки якій композитор не тільки зберігає споглядальну та спокійну нічну атмосферу, але й яскраво висвітлює головний поетичний образ – образ Віфлеємської зірки.

Відкривається твір «Зійшла зоря...» акордовим складом, що складається з елементарних мелодійних ходів, підпорядкованих гармонічному цілому. Відзначимо, що такий фактурний прийом дозволяє композитору встановити мильсну, незатьмарену та прояснену умиротворенням нічну атмосферу (такти 1–4). Далі хорова фактура розріджується та на фоні спокійного вокалізу партії Тенорів звучить виразна мелодійна лінія партії Сопрано. Таким чином утворюється гомофонно-гармонічна фактура. Підкреслимо, що подібне фактурне зміщення спрямовує увагу слухача на головний поетичний образ – образ яскравої зірки (такти 5–7).

Починаючи з 7 такту, за допомогою прийомів включення хорових голосів у виконання та *divisi*, фактура знову ущільнюється, завдяки чому висвітлюється кульмінаційний момент поетичного розвитку першої строфи («О, майбутній порятунок, гришним людям рятуюнок...»).

Особливого виразного та образного ефекту набуває фраза «Бог народився» завдяки розріджуванню хорової фактури та рельєфному звучанню головної мелодійної думки на фоні м'якого звучання хорового акомпанементу (такт 12).

Фактурне оформлення другої та третьої частин більш щільне, не відзначається частими фактурними зміщеннями, відрізняється майстерністю голосоведення і фактурною стрункістю, якій властива деяка статичність.

Таким чином І. Гайденко максимально зберігає образно-емоційний стрій – у другій частині ангельське хваління та прославлення Господа, в третій частині образ діви Марії. Дані частини спираються на гомофонно-гармонічний виклад (такти 15–17; 21–23).

У коді І. Гайденко використовує прийом поступового включення хорових голосів у виконання, чим гранично точно досягає ефекту зображальності – мерехтіння та виблискування зірки (такти 31–34).

Хорова композиція «Зійшла зоря...» написана в тональності c-moll, яка за своїми колористичними відтінками сповнює музичний розвиток поглибленою ліричною урочистістю, тим самим втілюючи образ яскравої зірки, що охопила всю вселену своїм сяйвом, яке сповіщає людей про радісну вістку. Так, загальний ладотональний план можна відзначити чергуванням таких тональних центрів як c-moll, f-moll, g-moll, G-dur, Es-dur, As-dur, B-dur.

Гармонія твору також проста, але в той же час виразна, легко сприймається слухачем і яскраво підкреслює образи поетичного тексту. Не насичуючи гармонічну лінію, композитор робить акцент, перш за все, на ідейній фабулі поетичного тексту та його драматургічному розвитку.

Велике виразне значення має метроритмічна та темпова структури твору «Зійшла зоря...». Темп спокійного кроку (Andante) в поєднанні з чотирьохчастковим метром (4/4) створюють незвичайну споглядальну, безтурботну і ідилічну атмосферу – на небі запалюється найяскравіша зірка, прообраз чудесного явища – народження Бога на землі.

Протягом всього музичного розвитку відбуваються незначні метричні та темпові зрушення, які посилюють емоційний та образний стрижень поетичного тексту. Так, перехід на метр 2/4 (такт 12) обумовлений прагненням композитора надати поетичній фразі «Бог народився» більш піднесеного характеру, а перехід на метр 6/4 (такт 29) – акцентувати увагу слухача на змістовність поетичного тексту («У цей час нічний») та передати значущість Святої ночі, яка змінили хід історії всього людства (такт 12, 29).

Коли виконується дещо швидше, однак з обов'язковим збереженням спокійного характеру виконання, що висвітлює поетичне дійство – схід зірки.

Ритмічна організація твору відзначається поєднанням середньої (чверті) та дрібної (восьмі та шістнадцяті тривалості, пунктир, синкопа) рит-

міки. Таким чином з одного боку зберігається споглядальна атмосфера святої ночі, а з другого – передається поетичне оповідання (схід зірки, народження Ісуса, ангельське хваління, схиляння пастухів перед Богом). Пунктирний ритм надає музичному розвитку активності та піднесено-хвалебного характеру (такти 9–10; 27–28).

У хоровому творі а *cappella* «Зійшла зоря...» І. Гайдена динаміка в основному має контрастний вигляд, де відбувається зміна то гучних, то тихих динамічних нюансів. Так, в першій частині переважає тиха динаміка, за допомогою якої композитор вводить слухача в споглядально-ліричну атмосферу. У другій частині динаміка дещо зростає, однак зберігається загальний емоційний стрижень. Початок третьої частини відзначається яскравою динамікою (нюанс *f*) – композитор «змальовує» образ Пресвятої Діви Марії, що осяяна світлом. Динамічне оформлення коди тихе, що повертає слухача в святий благоговійний стан.

Прагнучи надати твору закінченої форми, І. Гайдено ретельно «виписує» його кульмінаційні точки. У першій частині кульмінація звучить в 11 такті, у другій – в 21 такті, в третій – в 27–28 тактах.

У перших двох випадках кульмінація досягається за рахунок динамічного відтінку *mf*, високої теситури партії *S*, використанню *divisi* в партіях *S* та *B* (такти 11, 21)

Третій кульмінаційний момент більш виразний та досягається завдяки попередньому кресендо, вагомій та щільній хоровій фактурі, *divisi* в партіях *S* та *T*, високою теситурою, пунктирним ритмом, тональністю *Es-dur*, нюансом *f* та поетичним зверненням («О, Ісусе, сину, Божа Ти дитино!») (такти 27–28).

Виходячи з цього можна сказати, що загальна кульмінація всього музично-поетичного розвитку знаходиться в 27–28 тактах, яка виділяється комплексним з'єднанням декількох музичних засобів

Хорова композиція «Зійшла зоря» І. Гайдена написана для мішаного чотириголосного хору з використання *divisi a cappella*.

Загальний хоровий діапазон:

Діапазон партії *S*: *f1* – *g2*.

Діапазон партії *A*: *c1* – *c2*.

Діапазон партії *T*: *es* – *f1*.

Діапазон партії *B*: *F* – *c1*.

Теситурні умови хоровий партій відзначаються своєю зручністю, яка обумовлена робочими неширокими діапазонами, використанням *divisi*, переважанням середньої теситури та сприятливим динамічним розвитком.

Серед основних прийомів хорового письма І. Гайдена можна виділити:

– Імітування мерехтіння зірки (такти 1–4)

– Вокаліз (такти 5–7)

– Принцип нашарування (такти 8–10)

– Використання неповного мішаного хору (такти 13–14)

– Темброве варіювання мелодійної лінії (такти 18–20)

– *Divisi* (такти 27–28)

– Поступове включення хорових голосів у виконання (такти 31–34)

Образно-емоційний стрижень поетичного тексту, а також особливості музичного розвитку твору «Зійшла зоря» передбачають переважання ліричних тембрових голосів:

– Ліричне сопрано – голос, в звуці якого багато м'якості, теплоти та задушевності.

– Ліричне мецо-сопрано – світлий за тембром голос, наближений до сопрано, досить рухливий голос.

– Ліричний тенор – голос, який дуже добре зливається, має хороший, красивий м'який верхній регістр і рівний співучий середній регістр.

– Центральний бас – великий, яскравий, дуже соковитий голос, що володіє багатющим грудним регістром, однаково яскравий у всіх регістрах.

Стрибки на чисті та широкі інтервали, відміна ключового знаку, гамоподібні мелодійні хода, мелодійні хода по звукам тризвуку, інтервальні мелодійні хода являються основними мелодійними інтонаційними складнощами хорових партій.

Розглянемо деякі приклади та шляхи їх інтонування.

Стрибки на чисті інтервали мають інтонуватися стійко: Наприклад, такт 1: (партія *B*); Такт 5: (партія *S*); Такт 19: (партія *A*); Такт 23: (партія *T*).

Мелодійний хід по секундам вгору та вниз в 1 такті (партія *A*) необхідно інтонувати таким чином: мі бемоль (низько, як III щабля с-moll) – ре (високо, як II щабля с-moll) – мі бемоль (низько, як III щабля с-moll) – ре (високо, як II щабля с-moll).

В 3 такті (партія *B*) відбувається стрибок на малу септиму вниз, який інтонується за способом одностороннього звуження: ля бемоль (низько) – сі бемоль (стійко).

Мелодійний хід по початковим звукам мінорної гами в 5 такті (партія *T*) інтонується так: до (стійко, з незначним тяжінням вгору) – ре (високо) – мі бемоль (низько) – ре (високо). Подібний хід спостерігається в такті 23 (партія *B*): до (стійко, з незначним тяжінням вгору) – ре (високо) – мі бемоль (низько) – фа (високо) – соль (стійко, з незначним тяжінням вгору) – ля бемоль (низько) (такти 5 та 23).

Відміна ключового знаку сі бекар в 10 такті (партія S), в 20 такті (партія T), в 30 такті (партія A) необхідно інтонувати високо, як III щаблина G-dur (такти 10, 20, 30).

Низхідний гамоподійний хід по звукам мінорного ладу в 21 такті (партія S) слід інтонувати таким чином: соль (стійко, з незначним тяжінням вгору) – фа (низько) – мі бемоль (низько) – ре (високо) – до (стійко, з незначним тяжінням вгору (такт 21).

В 23 такті (партія S) мелодійний хід по звукам мінорного тризвуку слід інтонувати так: мі бемоль (низько) – до (стійко, з незначним тяжінням вгору) – соль (стійко, з незначним тяжінням вгору).

Щоб почати роботу над гармонійним строем диригент та співаки повинні дуже чітко знати як інтонуються B53 і M53.

B53: основний тон акорду інтонується стійко, без напруги до підвищення або зниження. Середній звук необхідно виконувати завжди з великою напругою до підвищення. Квінта мажорного тризвуку складності для інтонування не має і співається стійко, як і основний тон (такт 3).

Тризвук сьомої щаблини. Інтонується: сі бемоль (стійко) – ре (високо) – фа (стійко) (такт 30). Тризвук доміанти з підвищеною терцією. Інтонується: соль (стійко) – ре (стійко) – сі бекар (високо) – ре (стійко). M53: основний тон має тенденцію до зниження. Його потрібно співати стійко, але з деяким напругою до підвищення. Терцію слід співати з напругою до зниження. Квінту слід інтонувати стійко, але з деяким напругою до підвищення (такт 3).

Тонічний тризвук: Інтонується: до (стійко, але з деяким напругою до підвищення) – соль (стійко, але з деяким напругою до підвищення) – до (стійко, але з деяким напругою до підвищення) – мі бемоль (низько) (такт 30).

Тризвук субдомінанти. Інтонується: фа (стійко, але з деяким напругою до підвищення) – до (стійко, але з деяким напругою до підвищення) – ля бемоль (низько).

Під час виконання хорової композиції «Зійшла зоря» І. Гайдена співакам необхідно чути свою партію і хор в цілому, прирівнювати, підпорядковувати свій голос загальної звучності, гнучко узгоджувати свої дії з діями інших співаків по метроритму, фактурі, дикції та орфоєпії.

До основних метроритмічних складнощів та завдань при виконанні даної хорової композиції необхідно віднести збереження метроритмічної та темпової організації твору, перемінність метру, хорова поліритмія, пунктирний ритм, синкопа.

У повільній спокійній музиці твору «Зійшла зоря...» необхідна внутрішня часткова пульсація кожного учасника хору. Співакам слід застосовувати внутрішньодольове метричне дроблення, пульсуюче заповнення тривалостей і таким чином збережеться метро ритмічна організація та єдиний темп твору.

Цей є прийом, прийом внутрішньої метричної пульсації дозволить співакам вірно переходити на новий метр (2/4, 6/4) та виконувати хорову поліритмію, яка утворюється через різне ритмічне оформлення мелодійних ліній хорових партій (такти 8–10; 15–17; 31–34).

При виконанні даної ритмічної фігури співакам важливо стежити за тим, щоб перший звук (нота з крапкою) тягнувся з тенденцією до збільшення тривалості, а другий звук (короткий) виконувався легко, стрімко, з тенденцією до скорочення тривалості. При цьому склади, що припадають на короткі звуки, потрібно вимовляти легко, вільно і швидко, не роблячи зайвих рухів ротом.

При вокальному виконанні синкопи, яка спостерігається в 34 такті, співакам необхідно перенести ритмічний наголос з першої частки на слабшу (такт 34).

У даній хоровій композиції має бути повна рівновага голосів з рельєфним переважанням мелодії. Важливим моментом для досягнення фактурного ансамблю є виділення характерних альтерованих звучань (такти 10–30).

Щодо дикційно-орфоєпічний ансамблю то, хорова композиція «Зійшла зоря...» відрізняється спокійним, розспіваним та ліричним характером, тому при його виконанні поетичний текст необхідно вимовляти м'яко та рівно.

Також співакам слід зберігати правило співацької дикції, яке полягає у «перенесенні» останнього приголосного звуку в складі або слові до початку наступного за ним:

Зі-йшла зо-ря я-сна ти-ха та пре-кра-сна
І го-рить на всю все-ле-ну на-две-рте-по-мВі-фле-с-му
О, ма-йбу-тні-йпо-ря-ту-но-кгі-шни-млю-дя-мря-ту-нок
Вце-йча-сні-чни-й Бо-гна-ро-ди-вся мій.
А-нге-ли не-бе-сні спі-вто-ря-тьчу-де-сни-йсла-ву
Спа-су спі-ва-ю-ть -І-су-са ві-та-ють.
По-ди-ви-ти-ся на ди-во па-сту-хи йду-тьша-но-бли-во.
У це-йча-сні-чни-йБо-гна-ро-ди-вся мій.
Ді-вчи-на о-бра-на, світ-ло-мо-сі-я-на,
До на-ро-дже-но-го си-на ні-жно го-ло-ву вкло-ни-ла.
«О, І-су-се, си-ну, Бо-жа Ти ди-ти-но!»
У це-йча-сні-чни-йБо-гна-ро-ди-вся!

При виконанні хорової композиції «Зійшла зоря...» співакам необхідно спиратися на зв'язне звуковедення (legato), яке потребує плавного і рів-

номірного розподілу звуку від тону до тону, від складу до складу, без перерви і поштовхів, без порушення співочої лінії.

В заключних тактах твору спостерігається дискретне звуковедення *marcato*, яке представлено двома градаціями – пунктирним знаком, що передбачає легке підкреслення звуку (такт 29) та акцентами, які вимагають від співаків при більш сильне виділення звуків (такт 34).

Висновки. Отже у статті виявлено та проаналізовано теоретичні та вокальні засади, встановлено, що хорова партитура «Зійшла зоря...» має виконуватися на ланцюговому диханні, яке досягається на основі неодночасного підхоплення дихання співаками для майбутньої роботи з хором колективом. Особливу складність становлять

зміни темпу та агогічні зміни. Саме ці складнощі: темп, ритм, динамічні відтінки, фразування, тембральний окрас голосів в партіях, агогічні відхилення, образна сфера твору потребують ретельного репетиційного опрацювання. Важливим аспектом є також робота з хором у кульмінаційних моментах, де необхідно досягти злиття голосів та чистоти інтонування. Дихання співаків повинно бути ланцюгове та відповідати, відповідно темпової організації твору, бути рівним, економним та без поштовхів.

Музика І. Гайдєнка сповнена постійними пошуками різноманітних засобів виразності, які в заключному результаті дозволяють розкрити ідею теоретичного та вокально-хорового задуму композитора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордійчук М. Музика і час. Київ :Музична Україна, 1984. 36 с.

REFERENCES

1. Hordiichuk M. (1984). *Muzyka I Chas*. [Music and Time]. Kyiv : Muzychna Ukraina. 326. [in Ukrainian].